

SOUČASNÉ PROBLÉMY VÝZKUMU ROMSKÉHO ETNIKA V ČESKÝCH ZEMÍCH

NINA PAVELČÍKOVÁ

Předkládaný příspěvek souvisí s problematikou výzkumného úkolu projektu NAKI Problémy právního postavení menšin v praxi a jejich dlouhodobý vývoj. V následujícím textu se pokusím nastínit některé základní obecně teoretické, metodologické i praktické problémy, které provázejí současné výzkumy Romů¹ a v souvislosti s řešením projektu bude třeba je vzít v úvahu. Ve srovnání s výzkumem národnostních, resp. etnických menšin, jejich historie i právního postavení je nutno si uvědomit, že problematika romské minority je velmi specifická. Z historického hlediska patří oblast výzkumů romských skupin obecně a zejména v rámci českého (resp. československého) odborného diskurzu navíc k velmi mladým disciplínám. Proto je podle mého názoru přirozené, že všechny obory zařazované pod společný název výzkum romských skupin procházejí v průběhu posledních let velmi dynamickým vývojem. Navíc je to obor po větce multidisciplinární, spolupráce celé řady vědních oborů (etnologie a kulturní antropologie, historie, sociologie, sociální práce apod.) je pro poznání vývoje kultury jednotlivých romských skupin a jejich současného právního i společenského statusu nezbytná. Z toho samozřejmě vyplývá, že každý odborník, který se těmito problémy zabývá, by se měl snažit posouvat výsledky svého vlastního studia v souladu s nejnovějšími výstupy příbuzných oborů. To je ovšem značně náročný požadavek, je nutno přiznat, že ne každý se s ním dokáže odpovídajícím způsobem vyrovnat.

Cílem mého příspěvku ovšem není hledat mezery v poznání jednotlivých disciplín a jejich představitelů, ale spíše se pokusit najít styčné body, které se postupně stávají předmětem obecnějšího diskurzu a pokusit se k nim podle možnosti zaujat vlastní stanovisko. V něm se teoreticky opírám zejména o excelentní, z širokého okruhu evropské odborné literatury vycházející analýzu názorů, charakteristik a definic základních pojmů z oblasti historického (v širším měřítku i společenskovědního) výzkumu problematiky moderního evropského národa, národních hnutí, nacionalismu, identit apod. (a v návaznosti na tyto pojmy tedy i nacionálních, resp. etnických minorit). Tento rozbor předkládá veřejnosti v úvodu ke své poslední monografické práci vydané původně německy prof. Miroslav Hroch. Úvahy tohoto předního evropského odborníka na otázky související s termíny odvozenými od původního latinského výrazu „natio“ by podle mého názoru mohly sloužit jako velmi inspirující podklad i pro další spolupracovníky

¹ V celém dalším textu střídám v různých souvislostech termíny Romové/Cikáni, vysvětlení viz dále.

na překládaném projektu NAKI. Ten kromě již zmíněných pojmů analyzuje také termíny etnicita, etnikum, etnická skupina a zdůrazňuje, v čem spočívá jejich výklad jako specifických historických jevů.² Mimo jiné by to týmu realizujícímu projekt pomohlo najít cestu k jednotnému výkladu základních pojmů – tedy problému, jímž se především zabývám v následujícím textu.

Shora naznačený diskurs mezi odborníky v oblasti romistiky a dalších oborů, jejichž zástupci studují romskou problematiku v širokém záběru různých disciplín,³ bohužel nebude schopna v dostatečné šíři podložit přímými citacemi z literatury, neboť stále probíhá spíše formou živých diskusí na různých odborných fórech, ale i v soukromých debatách jednotlivých badatelů, jen zčásti se opírá o výstupy publikované v průběhu posledních osmi let.

Nejživější diskuse probíhá v současné době mezi kulturními antropology a představiteli oborů, které zastávaly určité „tradiční“ postoje vůči kultuře a historii romských skupin, jejich vzájemným intraetnickým a interetnickým vztahům apod. V českém, ale v minulosti převážně i v zahraničním odborném prostředí převládal výzkum Romů jako jednotného etnika, i když samozřejmě se zřetelem k některým specifickým rysům jednotlivých výrazně odlišných kulturních celků, zpravidla označovaných jako subetnické skupiny. Odborníci si v prvé řadě uvědomovali rozdílnou míru dodržování původních tradičních zvyklostí zejména u současných nomádkých a usedlých skupin ve vztahu k problematice rituální čistoty, významu přibuzenství, rozdílů v dialektech původního jazyka, vzájemných vztahů s majoritou apod. Přesto však nepochybovali o tom, že Romové jako celek (příslušníci jednotného etnika) vzájemně sdílejí např. povědomí o svém společném indickém původu, historickém vývoji a tzv. sociokulturním systému.⁴

² HROCH, M.: *Národy nejsou dílem náhody*. Praha, 2008.

³ Rozlišení celé řady oborů, které se zabývají romskou problematikou, je poměrně nové, starší práce používaly bez ohledu na své výzkumy a tematické zaměření autorů převážně pojem romistika. Antropolog M. Jakoubek poprvé ve své monografii upozornil na skutečnost, že pojem romisté (romistika) by měl „sensu stricto“ označovat pouze ty badatele, kteří se zabývají problémy romských skupin převážnou částí svého výzkumu. „Hostující“ odborníkům, kteří domovskky náleží k jiné disciplíně a k romské problematice se dostávají více či méně okrajově, pak přísluší termín romologové. Viz JAKOUBEK, M.: *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Praha, 2004, s. 36, pozn. č. 137. K tomu bych ovšem poznamenala, že pojem „romistika“ dle mého názoru patří spíše do oblasti lingvistických a literárně-historických oborů (jako např. bohemistika, slavistika, romanistika apod.) a měl by proto zahrnovat pouze odborníky na romské dialekty (resp. spisovné romské jazyky, které ovšem dosud vesměs nebyly kodifikovány), případně na analýzu literatury z pera romských autorů. Pojem romologie (resp. i ve tvaru cikanologie) podle mne také nevystihuje přesněji souhrn velmi různorodých (převážně společenskovedních) disciplín, neboť čeština zahrnuje pod základ „logos“ také spíše specializované, někdy dokonce úzce vymezené obory (filozofie, psychologie, kulturologie). Jak už jsem poznamenala, výzkumem širokého spektra problémů souvisejících s romským etnikem se zabývají etnologové, sociologové, kulturní antropologové, historikové (včetně odborníků na historii práva) aj. Do oblasti studia romské kultury a jejího vývoje „zavítali“ z úhlu pohledu svých vlastních vědeckých oborů (a samozřejmě především také na základě rozdílných primárních informačních zdrojů /pramenů/ a metodických postupů). Z tohoto důvodu budu nadále rozlišovat v dalších částech textu „romisty“ od specialistů na další obory dle jejich oficiálních názvů, aniž bych znovu zdůrazňovala, že se mj. zabývají také romskou problematikou.

⁴ I tento pojem (podobně jako termín „subetnická skupina“) je značně vágní a těžko bychom v literatuře hledali jeho přesnější vymezení či dokonce definici. Vedle něj používali odborníci na romskou problematiku v minulosti stejně vágně i termín etnosociální a řadu dalších ne zcela přesných výrazů a jejich charakteristik. Domnívám se, že jediným přijatelným obecnějším termínem, nad nímž je možno se v oblasti výzkumu této problematiky shodnout, je dnes velmi široce pojímaný termín „kultura“. Jana Macháčová a Jiří Matějček uvádějí: „kulturu chápeme ve smyslu obvyklém v moderních sociálních vědách jako soubor všech výtvorů společnosti, které v zásadě slouží k uspokojování potřeb nejrůznějšího druhu.“ MACHÁČOVÁ, J. – MATĚJČEK, J.: *Problémy obecné kultury v českých zemích 1781–1989*. Opava, 2008, s. 18. Toto velmi obecné pojetí podle mne v podstatě odpovídá závěru, k němuž dospěl M. Jakoubek:

V českém prostředí reprezentovala toto pojetí zejména „škola“ romistky Mileny Hübschmannové, ale i řada etnologů, opírajících se kromě svých vlastních poznatků z terénu o základní, dosud velmi ceněný výzkum slovenské etnografky Emílie Horváthové.⁵ Slovenští i čeští etnologové rozvíjeli její poznatky v řadě jednotlivých studií i rozsáhlejších monografických prací, jež se opíraly o důkladný, v některých případech několikaletý a opakovaný terénní výzkum v různých oblastech Slovenska.⁶ Z hlediska historického sdílel ve svých pracích podobný přístup brněnský profesor Ctibor Nečas a jeho žáci. V podstatě se dá říci, že většina historiků uváděla jen krátké, spíše obecné charakteristiky základních rysů romského kulturního systému, které vesměs přebírali z prací etnologického charakteru, resp. z poznatků specialistů z oboru romistiky.⁷ Na Slovensku se věnuje dodnes historii slovenských a českých Romů po roce 1945 (ale i ve starších obdobích) Anna Jurová, její práce mají především význam jako soubory rozsáhlé historické faktografie, včetně aplikace „cikánského zákonodárství“ a jeho ohlasu v praxi na Slovensku.⁸

Historikové věnující se dějinám Romů (Cikánů) vždy více či méně úspěšně překonávali obrovský handicap, který pro jejich práci představuje charakter pramenné základny. Je nutno si uvědomit, že ji zásadně ovlivnila skutečnost, že nositelé tradiční romské kultury byli až do poloviny 20. století negramotní, nezanechali proto žádná autentická svědectví o jejím vývoji. Jejich historická paměť se utváří pouze na základě tradic a příbuzenských svazků, nezaznamenává fakta a průběh událostí. Písemná svědectví o „dějinách“ Cikánů pocházejí výhradně ze zdrojů majoritních – faktografických a statistických údajů institucí, kronik, úřední a soukromé korespondence, úředních zpráv apod., navíc jsou to převážně zápisy pořízené příslušníky mocenských a represivních složek – státních, příp. samosprávných úřadů, soudů, později četnictva. Z podobného okruhu primárních informací vychází samozřejmě i historik majoritní společnosti, má ovšem k dispozici pro komparaci údajů i řadu dalších typů pramenů, mj. i soukromé povahy. Navíc je nutno si v této souvislosti uvědomit, že historické zprávy o Cikánech postihují převážně ty jejich skupiny a jednotlivce, které měly největší problém s „přizpůsobením“ majoritním normám, proto nebyly obecně přijímány a majoritní společnost hledala možnosti jak se jich zbavit (kočovníci, tuláci a další „nepřizpůsobivé živly“). Nejnovější výzkumy už dnes potvrzují, že např. v Uhrách, později (zhruba od 18. století) i na jižní

„kultura v principu není. Kultura je konceptuální model vytvořený člověkem, který může být arbitrárně užít k označení čehokoli: můžeme si ji nadefinovat, jak chceme.“ JÁKOUBEK, M.: *Romové – konec (ne) jednoho mýtu*. Praha, 2004, s. 32.

⁵ HORVÁTHOVÁ, E.: *Cigáni na Slovensku*. Bratislava, 1964; TÁŽ: K otázce etnokulturného vývoja a etnické klasifikácie Cigánov. *Slovenský národopis*, 1974, roč. 22, s. 3–16.

⁶ Viz např. MARUŠIAKOVÁ, J.: K problematike cigánskej skupiny. *Slovenský národopis*, 1985, roč. 31, s. 694–700; TÁŽ: Vzťahy medzi skupinami Cigánov. *Slovenský národopis*, 1988, roč. 36, s. 58–79; DAVIDOVÁ, E.: *Bez kolíb a šiatrov*. Košice, 1965; TÁŽ: *Cesty Romů-Romano drom 1945–1990*. Olomouc, 1995; MANN, A. a kol.: *Neznámi Rómovia*. Bratislava, 1992; TYŽ: Formovanie etnickej identity Rómov na Slovensku. In *Minority v politike*. Bratislava, 1991, s. 237–241 ad. Pozoruhodné jsou z etnologického i historického hlediska také studie britského badatele Willyho Guye, který prováděl v šedesátých letech výzkumy na Ostravsku i na Slovensku. Viz např. GUY, W.: *Ways of Looking at Roma: The Case of Czechoslovakia*. In *Gypsies and other Travellers*. London, 1975, s. 14–17; TYŽ: *Between Past and Future the Roma of the Central and Eastern Europe*. Hatfield, 2001.

⁷ NEČAS, C.: *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc, 1993 (2. vyd. Olomouc, 1995 a 3. vyd. Olomouc, 1998).

⁸ JUROVÁ, A.: *Vývoj rómskéj problematiky na Slovensku po roku 1945*. Bratislava, 1993. TÁŽ (ed.): *Rómska problematika 1945–1967: Dokumenty, 1.–4. časť*. Praha, 1996.

Moravě žily rodiny tzv. tolerovaných Cikánů, které se usazovaly v osadách v blízkosti majoritních sídlišť a žily s jejich obyvateli ve specifických (nikoliv bezkonfliktních) vztazích vzájemné kooperace.⁹ Zprávy o jejich existenci jsou ovšem mnohem méně frekventované než o skupinách netolerovaných (represivní orgány zpravidla neměly důvod, proč je samostatně sledovat, nelišily se tolik od podobně vnímaných běžných sociálních skupin makrosociety). Díky této dichotomii pramenných zpráv, které po léta přebírají oficiální média stejně jako „lidová tradice“, se dodnes setkáváme se spoustou mýtů, stereotypů a předsudků, jež líčí všechny příslušníky „cikánského etnika“ jako kriminální živly, nebezpečné příživníky štítící se práce, parazitující na „slušné“ majoritní společnosti. Na druhé straně tento jednostranný pohled vede k tomu, že je historie všech Cikánů téměř výhradně prezentována jako neustálý řetězec pronásledování, utrpení a krivd. Dá se předpokládat, že už sám fakt, že všechna příkoří nedokázala zabránit přežití poměrně početných skupin až do naší doby, potvrzuje určitý stupeň tolerance různých vrstev majority vůči nim. To nakonec prokazují i již zmíněné poznatky o existenci osad usedlých cikánských skupin v Uhrách nejpozději od 16. století n. l.

Základní výstupy zmiňovaného okruhu badatelů (včetně studií právního charakteru) lze kromě některých již uvedených starších prací najít ve sborníku Romové v České republice.¹⁰ Nespornou zásluhou autorů všech zmiňovaných studií a monografií je, že nashromáždili velmi rozsáhlý soubor faktografických informací získaných jednak studiem materiálů archivní a právní povahy (především historikové) jednak opakovanými terénními výzkumy.

Na počátku nového tisíciletí vystoupili velmi kriticky vůči výsledkům většiny dosavadních výzkumů českých autorů zabývajících se z různých úhlů pohledu problematikou romské kultury a historie antropologové ze Západočeské univerzity v Plzni v čele s Markem Jakoubkem a Tomášem Hirtem, později Lenkou Budilovou a dalšími. Prostřednictvím svých výzkumů, monografických prací, sborníků a jednotlivých studií i diskusních vystoupení¹¹ přišli s řadou nových koncepcí. Jejich vystoupení vyvolala velmi živou diskusi, během níž byla většina jejich závěrů jak odborníky, tak i některými romskými aktivisty téměř bez výjimky odmítnuta.

V prvním plánu nastínilo antropologové na odborné úrovni zejména nejnovější poznatky velmi obecného charakteru; současná antropologie např. odmítá kdysi běžně používaný pojem „antropologický typ“ ve smyslu určitých geneticky podmíněných

⁹ Podrobněji viz NEČAS, C.: *Romové na Moravě a ve Slezsku 1740–1945*. Brno, 2005.

¹⁰ KOLEKTIV AUTORŮ: *Romové v České republice*. Praha, 1999. Ve sborníku nejedeme základní právní normy posledních let, zásadní studii Mileny Hübschmannové – HÜBSCHMANNOVÁ, M.: *Od etnické kasty ke strukturovanému etnickému společenství*, s. 115–136; dále několik historických přehledů (Haišmann, Vízek ad.), studie sociologické, etnologické, stanoviska romských aktivistů apod. Z dalších monografií viz např. NEČAS, C.: *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc, 1993 (2. vyd. Olomouc, 1995 a 3. vyd. Olomouc, 1998); TÝŽ: *Romové na Moravě a ve Slezsku 1740–1945*. Brno, 2005; HANZAL, J.: *Cikáni na Moravě v 15. až 18. století*. Praha, 2004; HORVÁTHOVÁ, J.: *Kapitoly z dějin Romů*. Praha, 2002; DAVIDOVÁ, E.: *Cesty Romů – Romano, drom 1945–1989*. Olomouc, 1995; PAVELČÍKOVÁ, N.: *Romové v českých zemích 1945–1990. Sešity Ústavu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu XII*. Praha 2004; PETRAŠ, R.: *Menšiny v komunistickém Československu*. Praha, 2007; PAVELČÍKOVÁ, N.: *Romové v letech 1968–1989; Romská menšina; Problematika zvykového práva Romů*. In PETRAŠ, R. – SCHEU, H. (eds.): *Menšiny a právo v České republice*. Praha, 2009.

¹¹ JAKOUBEK, M.: *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Praha, 2004; JAKOUBEK, M. – PODUŠKA, O.: *Romské osady v kulturologické perspektivě*. Brno, 2003; JAKOUBEK, M. – HIRT, T. (eds.): *Romologické etudy*. Plzeň, 2005.

vlastností jednotlivých skupin obyvatel světa (černošské, mongolské aj. „rasy“), resp. také od těchto typů odvozený soubor mentálních charakteristik („jižanská mentalita“ apod.). Podle nich je nutno rozlišovat entity biologické a kulturní. Ty druhé charakterizují vědy o kultuře jako negenetické.¹² Z toho logicky vyplývá, že odlišnosti kulturních skupin (tedy samozřejmě včetně skupin romských) se osvojují výchovou, nelze je považovat za „dědičné-vrozené“. Jinými slovy – barva pleti či další antropologické znaky, podle nichž často povrchně vnímáme bez bližšího rozlišování nositele „cizích kultur“, nevypovídají nic o příslušnosti člověka k určitému kulturnímu okruhu. K závěrům moderní fyzické antropologie se samozřejmě nemohu odpovědně vyjadřovat. Jako historik ovšem vím, že teorie o lidských rasách vytvořené v 19. století antropology (Artur Gobineau, Huston S. Chamberlain), které vycházely mj. z charakteristik antropologických typů, přerostly ve 20. století do oblundných rozměrů (a jejich relikty bohužel přežívají dodnes v pracích, které se tváří jako vědecky podložené).¹³

S pojetím charakteristik kulturních okruhů souvisí také pojem „mentalita“. Psychologie a v návaznosti na ni i další obory jí, pokud vím, poměrně velmi široce charakterizovaly jako soubor psychických vlastností, charakteristických např. pro určitý věk, geografické prostředí, buď vrozených či získaných výchovou a vycházející z tradic, náboženských zvyklostí, ale také z „národní povahy“ apod. M. Jakoubek mi v souvislosti s takto pojatým výkladem zcela oprávněně vytýká, že jsem na počátku svého studia historie Romů neadekvátně použila spojení „vrozené rysy mentality“,¹⁴ čímž jsem se zcela míjela s moderním historickým pojetím tohoto pojmu (užívaného zpravidla v množném čísle). Historiografie 20. století zejména v dílech autorů školy Annales a jejich pokračovatelů používá pojem „dějiny mentalit“ jako výzkum jednotné strategie určitých sociálních skupin, jejich hodnotových systémů a postojů (souboru „kulturních vzorů“). Strategie přitom určují především sociální podmínky a základem jejich studia je proto společenské prostředí, v nichž vznikaly (středověk, jeho městské, venkovské prostředí).¹⁵ Podle mého názoru z tohoto pojetí vyplývá, že „strategie“ a tedy i „mentality“ se v průběhu historického vývoje mění, proto samozřejmě nemohou být vrozené a v žádném případě je nelze přímo spojovat s národní, etnickou či dokonce „rasovou“ charakteristikou. To samozřejmě platí i pro problémy národních či etnických minorit sledované v rámci našeho projektu.

Jen okrajově zmíním námítky politologa a filozofa Pavla Barši vůči Jakoubkovu a Hirtovu pojetí postavení českých Romů a politik jejich integrace.¹⁶ Tykaly se zejména teorie a praxe multikulturalismu, které obhajoval Barša, a jeho kritiky tzv. sociálního

¹² JAKOUBEK, M.: *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Praha, 2004, s. 10 ad.

¹³ Viz např. BAKALÁŘ, P.: *Tabu v sociálních vědách*. Praha, 2003; TÝŽ: *Psychologie Romů*. Praha, 2004, resp. další pokračování diskusí kolem názorů tohoto svérázného psychologa.

¹⁴ JAKOUBEK, M.: *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Praha, 2004, s. 74.

¹⁵ Přehledně viz např. SPĚVÁČEK, J.: *Mentality a dějiny mentalit v proměnách evropského myšlení*. In *Sborník společnosti přátel starožitností 4*. Praha, 1996, s. 59–70.

¹⁶ BARŠA, P.: *Politická teorie multikulturalismu*. Brno, 1999; JAKOUBEK, M.: *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Praha, 2004 (diskuse pak probíhala také na stránkách periodického tisku a Politologického časopisu); JAKOUBEK, M. – HIRT, T. (eds.): *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identity: Antropologická perspektiva*. Plzeň, 2005; HIRT, T. – JAKOUBEK, M. (eds.): *Romové v osidelech sociálního vyloučení*. Plzeň, 2006; dále též BARŠA, P.: *Konstruktivismus a politika identity: Odpověď Tomáši Hirtovi a Markovi Jakoubkovi*. In JAKOUBEK, M. – BUDILOVÁ, L. (eds.): *Romové a Cikáni neznámi a známi*. Plzeň, 2008, s. 208–243.

(Hirt) a metateoretického (Jakoubek) konstruktivismu. K této otázce se nemohu vyjádřit z odborného hlediska, řešila se spíše v rovině filozoficko-politologické. K mnoha podobám chápání multikulturalismu mám ovšem určité výhrady i z pohledu historického (Baršova tvrzení se často rozcházejí se zmíněným pojetím M. Hrocha, občas také odporují mým zkušenostem z výzkumu Romů a vztahem majority k nim). Pokus o analýzu jeho teoretických základů by však vyžadoval samostatné pojednání. K pojmu se vrátím v druhé části předkládaného příspěvku, v němž se pokusím nastínit některé jeho „slabé stránky“ spíše z hlediska současné praxe.

Další část diskuse antropologů s většinou ostatních odborníků na problematiku romského obyvatelstva mne zaujala především z hlediska historického, v této fázi jsem považovala za užitečné se do ní zapojit. Řešené problémy přitom považuji za obecnější, netýkají se zdaleka pouze vztahu kulturní antropologie a historie a jejich výkladu základů romské kultury, ale podle mého názoru přesahují v mnohém do metodologických problémů ostatních společenských věd. V prvním plánu však ukázaly především velmi názorně, jak důležité je multidisciplinární pojetí tak složitého problému, jakým je historie, kultura i současný sociální a právní status jednotlivých skupin romského obyvatelstva. Neméně významná je také schopnost „nalézt společnou řeč“, totiž dohodnout se na obsahu pojmů, které často bezděčně používáme, aniž bychom přesněji definovali jejich obsah. Vzhledem k rozdílnému výkladu pojmů (typický je např. rozporný výklad vztahu etnikum–národ, etnická–národnostní minorita) pak dochází velmi často k efektu jakési novodobé „babylonské věže“ – prostě si vzájemně nerozumíme, protože pod tímíh pojmy si představuje téměř každý obor (někdy i jednotlivý badatel) odlišné jevy.

Diskurs se od počátku promítal do několika základních rovin, jež se pokusím zčásti rozkrýt alespoň v krátkých charakteristikách. Už v úvodu bych chtěla předeslat, že poznatky a zkušenosti kulturních antropologů do něj vnesly – alespoň podle mého názoru – celou řadu nových obohacujících podnětů. Za mimořádně cenný pro bezprostřední poznání současného stavu kultury romských skupin považuji speciální metodiku kvalitativního výzkumu pomocí „stacionárních“ sond (dlouhodobý, resp. i opakovaný výzkum přímo v autentickém prostředí současné osady či jiného centra usídlení jednotlivých skupin). Tento typ výzkumu přinesl poznatky, které jeho autoři zahrnují pod u nás dosud neznámý pojem „kultura chudoby“.¹⁷ Nemohu než souhlasit s tím, že „centra sociálního vyloučení“ vykazují řadu atributů, jež je možno do tohoto kulturního okruhu zařadit (a které jsou mnohdy v zásadním rozporu s rysy tradiční cikánské kultury – lichva, prostituce, závislost na návykových látkách, gamblerství apod.).

Mimo jiné seznámili antropologové odbornou veřejnost prostřednictvím řady sborníků s širokým okruhem zahraniční literatury, o jejíž poznatky opírají své vlastní závěry. Srovnávají přitom početné soubory studií autorů z různých částí Evropy i celého světa. (V poslední době přispívají k poznání zahraniční problematiky i jednotlivé výstupy výzkumů českých studentů a badatelů, předkládané odborníkům prostřednictvím romstického periodika *Romano džaniben*). Na základě komparací docházíme k již dávno tušenému, i když ne vždy pregnančně vyjadřovanému závěru: skupiny, jež jsme zatím v našem prostředí zařazovali pod jednotný pojem Romové, tvoří velmi pestrý kon-

¹⁷ JAKOUBEK, M. – PODUŠKA, O.: *Romské osady v kulturologické perspektivě*. Brno, 2003; JAKOUBEK, M.: *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Praha, 2004 ad.

glomerát kulturně značně heterogenních společenství. Samy sebe přitom příslušníci zkoumaných skupin většinou nepovažují za součást jednoho celku, nesdílejí společně pojímanou „romskou“ identitu. Je možno dokonce říci, že mezi velkou částí skupin existuje vzájemná ostrá distance, hraničící často s odmítáním či dokonce nepřátelstvím. Podstatou tohoto postoje je podle dostupných výsledků různých výzkumů zejména přesvědčení o výlučnosti „čistoty“ vlastní kultury, sdílené především na základě příbuzenských vazeb. Hlubším zkoumáním velmi specifického příbuzenského systému jednotlivých skupin dospíváme k závěru, který dnes již přijímá značná část badatelů bez rozdílu specializace. V rozporu se snahou představitelů mezinárodních romských institucí (zejména IRU) nelze Romy považovat za jednotný národ, i případné označování pojmem „etnikum“ by bylo třeba znovu prozkoumat na základě přesnějšího vymezení jeho významu.¹⁸ Moderní historické chápání národa opírající se v Gellnerově a Hrochově pojetí v prvé řadě o souznění všech jeho příslušníků s „národní identitou“ (nebo dokonce s její aktivní podporou)¹⁹ nemá v případě „romského národa“ žádné opodstatnění. Pokusy o umělé vytvoření sjednocujícího hnutí, resp. o agitaci pro jeho sdílení jsou podle mého názoru v současné době vzhledem k rozporuplnému vztahu romských skupin a jejich chápání vlastní identity nereálné. Nemají však ani valný smysl, jsem dokonce přesvědčena, že procesu integrace či emancipace Romů by rozhodně neprospěly. V souvislosti s projektem o výzkumu minorit se ovšem musíme ptát, zda je možno hovořit o romské národní (etnické) minoritě, pokud jsme se shodli na tom, že romský národ neexistuje. Z celého předcházejícího výkladu totiž podle mého názoru vyplývá, že ve většině evropských zemí (států) existuje několik různých romských minorit, které mají navzájem mezi sebou často velmi málo společného. Proto jsem uvedla v souvislosti s jejich pojímáním jisté pochybnosti i o oprávněnosti užívání termínů etnikum/etnická minorita. Podle Hrocha, jeho kolegů a žáků je termín etnikum určitým předstupněm pojmu národ – charakterizuje velkou skupinu lidí, kterou je možno rozlišit na základě společného jazyka (resp. vzájemně srozumitelných dialektů), jistého povědomí historické sounáležitosti – spíše ovšem ve formě mýtů a legend než znalosti historických kontextů) apod. Odpověď na otázku, do jaké míry je adekvátní pro heterogenní seskupení jednotlivých romských skupin (nebo alespoň pro část z nich) používat termín etnikum, může podle mého názoru zodpovědět pouze speciálně a značně široce zaměřený srovnávací výzkum jazyka, povědomí původu, určitých tradičních zvyklostí apod. K eventuálnímu pokračování diskuse o tom, co tedy vlastně různorodé skupiny

¹⁸ PAVELČÍKOVÁ, N.: K otázkám metodického přístupu a terminologických problémů výzkumu slovenských a českých Romů ve 20. století a JAKOUBEK, M.: Otázka kultury na poli tzv. romské problematiky. In *Česko-slovenská historická ročenka 2007*. Brno, 2007, s. 89–102, 103–118; DAVIDOVÁ, E. a kol.: *Kvalita života a sociální determinanty zdraví Romů v České a Slovenské republice*. Praha, 2010, s. 16–17; JAKOUBEK, M. – BUDILOVÁ, L. (eds.): *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Brno, 2009 (a řada dalších sborníků, které obsahují jak rozsáhlé stati obou editorů, tak především výstupy terénních výzkumů v různých oblastech Evropy, jež realizovali zahraniční badatelé, ale také doklady snesené řadou českých autorů – viz např. uváděný sborník *Romologické etudy*...). Většina autorů kritizuje zejména výsostně politické motivy snah romských aktivistů. K tomu bych dodala, že samozřejmě vůbec nejde o to, že by chtěl někdo Romům či jejich představitelům upírat „právo“ na pokusy o probuzení „národního hnutí“. Jak se snažím ukázat v citovaných studiích, jejich snaha je nereálná a v současné době se mýjí s tím, o co by měli usilovat především – totiž o řešení obrovského a bohužel narůstajícího sociálního propadu velké části romského obyvatelstva Evropy.

¹⁹ GELLNER, E.: *Národy a nacionalismus*. Praha, 1993; HROCH, M.: *Národy nejsou dílem náhody*. Praha, 2008.

Romů spojuje, bych z vlastního historického úhlu pohledu dodala: jsou to především relikty tradiční kultury (sdílené jednotlivými skupinami s velmi rozdílnou intenzitou), s největší pravděpodobností související s jejich společnou pravlastí, za niž se obecně považuje prostředí Indie (důvody a přesnější etapy odchodu z jejího teritoria asi zůstanou nejasné).²⁰

Z historického hlediska považují za velmi zajímavou Jakoubkovu kritiku evolucionistického pojetí historického vývoje kultur.²¹ Poněkud zjednodušeně řečeno opírá se tato teorie o princip neustálého pokroku, jednotné cesty vývoje všech kulturních celků od primitivní k jakési „dokonalé“ formě, představované především „vyspělou“ současnou euro-americkou kulturní sférou. Vrcholnou formou tohoto pojetí, jež má kořeny v období osvícenství, byla tzv. marx-leninská filozofie dějin, která sešněrovala celé dějiny lidstva do principu „třídního boje“. V rámci komunistické ideologie tradiční kultura romských skupin představovala „zaostalý způsob života“, způsobený předcházejícími „vykořisťovatelskými“ systémy, jedinou možností vymanit se z jeho „okovů“ byla asimilace a přijetí oficiální ideologie totalitárního režimu. Československá etnologie stejně jako většina dalších autorů studií o romském obyvatelstvu v naprosté většině nepřijala rasistické principy ideologie nacistického režimu, po dobu existence komunistického režimu však jeho způsob „řešení cikánské otázky“ přijímala, i když ne vždy bez výhrad. Jakoubek jim vytýká, že evolucionistické pojetí v podstatě zastávali možná i bezděčně, i když oficiálně někteří z nich proti jiným základním tezím komunistické ideologie vystupovali. V podtextu jejich výstupů se podle něj stále ještě objevují rezidua evolucionismu a dalších teorií (např. i již zmíněných pozůstatků rozlišování kultur na základě vnějších antropologických znaků), z nichž vycházejí teze o „akulturaci“ romských skupin jako jediné možné cestě integrace s majoritou. Jeho pojetí v souladu s představami mnoha západních antropologů vychází z principu svébytných kultur, které existují (resp. vyvíjejí se) souběžně, aniž by se významně prolínaly, ovlivňovaly či dokonce obohacovaly.

Ve svých původních formulacích se Jakoubek odvolával na teorii „antické polis“²² jako základu současné západní civilizace. Ta podle něj stavěla proti kolektivismu ideál společnosti vytvářené svobodnou vůlí jednotlivých občanů. V protikladu k ní je tradiční romská kultura založená naopak na „moci“ rodiny, příbuzenského svazku, v němž vůle jednotlivce nehraje žádnou roli. To je podle něj hlavní důvod neschopnosti Romů integrovat se s majoritou – a pokud se to jednotlivci podaří, pak vlastně přestává být Romem. Pro současného historika je takovéto pojetí problematické z několika důvodů. S některými jeho základními principy samozřejmě nelze než souhlasit – antický svět a křesťanství jistě patří k základním kamenům vývoje evropské (resp. současné euro-americké) společnosti, také charakteristika tradiční romské kultury vystihuje její podstatu. Chybí ovšem historický pohled na obě společenství, pochopení vývojových trendů, které jsou daleko komplikovanější než takovýto přímočarý pohled. Např. mezi antickou polis (která nebyla pouze souhrnem svobodných individuí, ale také otrokářským sys-

²⁰ Podrobněji viz PAVELČÍKOVÁ, N.: K otázkám metodického přístupu a terminologických problémů výzkumu slovenských a českých Romů ve 20. století. In *Česko-slovenská historická ročenka 2007*. Brno, 2007, s. 105–106.

²¹ JAKOUBEK, M.: *Romové – konec(ne)jednoho mýtu*. Praha, 2004, s. 82–91.

²² Tamtéž, s. 39–47.

témem) a moderní evropskou společností stojí staletí středověkého a raně novověkého vývoje, v jehož průběhu žila většina evropské společnosti v zajetí tradic, jež se od těch romských lišily méně, než by se zdálo na první pohled. S výjimkou privilegovaných stavovských vrstev byla většina obyvatelstva do 19. století negramotná, neúčastnila se veřejného života, zachovávala tradiční etické normy, v nichž hrála rodina, resp. úzké (zpravidla příbuzenské) společenství zásadní roli, zachovávala rituály a zvyklosti předků (např. i jisté pojetí „rituální čistoty“). Během těchto staletí se vesměs izolovala od „cizích“ kulturních vlivů, včetně (oboustranné) distance od romských, zejména kočovných a tuláckých skupin. V podstatě se dá říci, že Jakoubkův původní pohled, o němž jsme pak vedli rozsáhlé diskuse, se mi jevil jako ahistorický, což ovšem platilo i o jeho chápání romské kultury. Ta sice nezažila tak bouřlivý vývoj jako majoritní společnost, především z důvodu své izolace lpěla na svých tradicích úporněji a o hodně déle, ale už od dob Marie Terezie čelila kromě represí i pokusům o asimilaci. Uchovávala si své tradiční rysy, přes svou izolaci však přejímala v některých oblastech i mnohé vlivy majoritní společnosti – zejména např. slovní zásobu pronikající do romských dialektů, náboženství, některé zvyklosti zemědělského ročního obřadního cyklu apod. Pokusy o naprostou asimilaci ovšem nikdy nebyly zcela úspěšné – právě proto, co jsem již konstatovala – vzájemné ovlivňování, resp. přejímání zvyklostí jiné kultury neprobíhá přímočaře, je to složitý, dlouhodobý proces.

Hlubokou krizi původního archetypálního systému hodnot a kulturních vzorů prožily zejména usdlé romské skupiny na území střední Evropy až ve dvacátém století. Nastartoval ji do jisté míry už vliv industriální společnosti, který způsobil vytěsnění tradičních způsobů obživy – kovářství, práce se dřevem, hlinou apod. Obrovskou ranou byl holocaust, v padesátých a šedesátých letech asimilace, pokus o trvalé usazení (zákon č. 74/58 se netýkal pouze kočovníků, ale i tzv. polokočovných – přesněji trvale neusazených) a zejména pak v letech 1965–1968 následující rozptyl. Ten znamenal ve skutečnosti vyvrcholení příliš rychlé a neorganické, doslova chaotické urbanizace, snahu o rychlou likvidaci zbytků tradiční kultury.²³ Svého času upozornila dnes bohužel již zesnulá slovenská etnoložka Mária Dubayová velmi výstižně na to, že tradiční společnost je vůči neorganickým zásahům majority (v tomto případě komunistického režimu) mnohem citlivější než většina společenských vrstev majority. Ty se mohou účinněji bránit např. prostřednictvím různých skrytých významů své „vysoké“ (písemné) kultury, vzájemně sdílených prostředků komunikace, záměrným „útekem“ do privátní sféry apod.²⁴

Podle mého názoru je současný stav převážně části romského obyvatelstva zemí střední Evropy především důsledkem krize odvíjející se zejména od konce 2. světové války, znásobené hlubokým sociálním a ekonomickým propadem velké části romských rodin po roce 1990. V důsledku těchto zásahů nenachází velká část Romů svou vlastní cestu k vyrovnání se s nástrahami globální ekonomiky a jejich sociálních systémů,

²³ PAVELČÍKOVÁ, N.: Romové v letech 1968–1989. In PETRÁŠ, R. – PETRŮV, H. – SCHEU, H. (eds.): *Menšiny a právo v České republice*. Praha, 2009, s. 128–134; TÁŽ: Proměny romské komunity v průmyslovém městě. In BUDILOVÁ, L. – JAKOUBEK, M. (eds.): *Romové a Cikáni neznámí a známí*. Voznice, 2008, s. 64–80.

²⁴ DUBAYOVÁ, M.: Poznávanie kultúry romských skupín a problém kultúrnej zmeny. *Slezský sborník*, 1997, roč. 95, s. 203–207.

majorita jim k tomu navíc nenabízí v podstatě žádnou pozitivní motivaci. Moje kritika ahistoričnosti přístupu k romským skupinám se v těchto souvislostech netýká zdaleka jen kulturní antropologie, často jsou jí poznamenány také výzkumy tzv. sociálně vyloučených lokalit, sociálních struktur romských skupin apod. Ve výstupech přžívají stereotypy, předsudky a mýty, které provázejí vztahy majority k „cizím“ kulturním okruhům od nepaměti. Není to samozřejmě pouze důsledek nepochopení složitých historických procesů, ale i problém jejich vlastního studia, o němž jsem již konstatovala, že se opírá o omezený, vesměs málo věrohodný soubor archivních pramenů. Vzhledem k nepísanému charakteru romské kultury až do půli dvacátého století zcela chybí srovnatelná autentická svědectví z jejího vlastního okruhu. Metodologie historického výzkumu Romů je v tomto ohledu stále ještě na počátku, problémy spojené s možnostmi jejího rozvíjení by se měly stát předmětem samostatného diskurzu.

Vraťme se však k meritu naznačených rozporů v chápání současných možností integrace romského obyvatelstva. Na rozdíl od Jakoubkových vývodů nevidím mezi majoritní společností a současnou podobou romské kultury nepřekonatelnou propast. V souvislosti se svými publikačními výstupy, jež se týkají procesu urbanizace Romů v průběhu druhé poloviny 20. století, jsem uváděla, že i početné skupiny majoritního venkovského obyvatelstva prošly o 150–100 let dříve změnami, které je nutily najít své místo v urbánním prostředí.²⁵ Byl tu ovšem podstatný rozdíl v tom, že proces jejich urbanizace byl vyvolán industrializací, celkovým vývojem moderní společnosti, proběhl více méně přirozeně, v delším časovém úseku a zpravidla na základě vlastního rozhodnutí jeho nositelů. I oni se museli postupně přizpůsobit zásadním změnám svých kulturních vzorů, způsobu života, vzájemných vztahů – a nebylo to pro ně jednoduché. U některých usedlých romských skupin začal podobný proces zčásti probíhat už v první polovině dvacátého století, byl však násilně přerušen totalitárními režimy.²⁶ Současné výzkumy různorodých romských společenství prokazují, že mnozí jejich příslušníci hledají i dnes vlastní cestu integrace, aniž by přitom zcela ztratili povědomí o svém původu, vztah k tradicím, snahu je v pozměněné podobě udržovat. Domnívám se, že proces integrace nemusí znamenat úplnou ztrátu původní – v případě Romů převážně příbuzenské – sebeidentifikace, naopak může vést k získání několika rovin (stupňů) identifikace. Výzkumy moderní společnosti potvrzují, že takový proces je možný, i když probíhá komplikovaně a s řadou peripetií (v současné době se s nimi potýká téměř celá Evropa, marně hledající adekvátní přístup k „cizím“ imigrantům). K této otázce se však pokusím vrátit v závěrečné části své studie.

Výše naznačený rozpor v definicích, resp. charakteristikách základních pojmů užívaných společenskými vědami se s dalším rozvojem bádání v oblasti vývoje tradičních kultur prohlubuje. Bylo by možno uvést řadu příkladů, z historického i právního hlediska mi však připadá jako velmi zajímavý problém obecného označení Romové/ Cikáni (cikáni). V českém prostředí s ním vlastně po roce 1990 poprvé přišel historik

²⁵ PAVELČIKOVÁ, N.: Proměny romské komunity v průmyslovém městě. In BUDILOVÁ, L. – JAKOUBEK, M. (eds.): *Romové a Cikáni neznámí a známí*. Voznice, 2008, s. 67–68; podrobněji viz MACHÁČOVÁ, J. – MATĚJČEK, J.: Sociální skladba a mobilita v 19. století. In *Studie k sociálním dějinám 19. století, II. díl*. Opava, 1993, s. 183–197 ad.

²⁶ MANN, A.: Volba manželského partnera u Cigánov-Rómov na Spiši: K problematike „cigánskej skupiny“. *Slovenský národopis*, 1990, roč. 38, č. 1–2, s. 278–283.

Jiří Hanzal, autor publikace o nejstarším vývoji cikánského obyvatelstva Moravy.²⁷ Svou monografii zcela záměrně nazývá *Cikáni na Moravě*. Jeho argument, že prameny žádné Romy neznají, platí ovšem i pro novodobější zdroje informací – v podstatě až do roku 1990. Za komunistického režimu se sice spíše užívala adjektiva cikánský, obyvatelstvo cikánského původu, teprve v souvislosti s první uznanou organizací Svaz Cikánů-Romů se objevuje nový termín. Jeho zdůvodnění přišlo zvenčí – oficiálně jej začala prosazovat Mezinárodní romská unie (IRU) s tím, že označení Cikán, cikánský má v řadě jazyků negativní konotace. V letech normalizace však přešel režim, který se snažil zabránit kontaktům romských předáků se zahraničím, k původnímu označování cikánské obyvatelstvo. Termín Romové a od nich odvozené další pojmy u nás rychle zdomácněly v odborném i běžném jazyce až po roce 1990. Ujalo se dokonce i jakési „opozitum“ k němu – totiž termín Nerom/(ne)Rom pro pojmenování příslušníka majority. V tomto případě jednoznačně souhlasím s konstatováním M. Jakoubka, že je to „nesmyslný a ohyzdný neologismus“,²⁸ který sama zásadně nepoužívám. Teprve na základě četby zahraniční (západní) literatury zjišťujeme, že tamní badatelé většinou trvají na formě Gypsies, kterou navíc ztotožňují (podle mne z hlediska vzniku obou pojmů ne zcela oprávněně) s termínem Cikáni. Jejich argumentace (a dle ní Budilová a Jakoubek v následujících sbornících) je přitom velmi podobná – Rom/Roma-Vlachika, Ungrika Roma) je autetnonymem pouze malé části cikánských skupin, jiné užívají např. termíny Manuš, Kale apod.). Jak už bylo řečeno, obecný termín Rom vznikl uměle ve 2. polovině 20. století a má politický podtext, což považuje řada romistů z odborného hlediska za nepřijatelné.²⁹ Apelativa Cikán (Zigeuner) – Gypsy (Gitanos) mají ovšem zcela rozdílný základ, společné je pouze to, že jimi začala (v obou případech patrně na základě mylné identifikace) označovat nejrůznější skupiny „cizích“ kultur už někdy ve středověku majorita. Nechuť různých rodů skupin v západní Evropě a zejména na americkém kontinentu vůči různým formám pojmu Rom-Roma spočívá v tom, co jsem uváděla na počátku v souvislosti s jejich vzájemnou izolací a neexistencí jednotné identity. Do jisté míry zasahuje odmítání nového pojmenování i do našeho prostředí – u zbytků původních moravských Cikánů se v rámci výzkumu běžně setkáváme s větou: „Já nejstu žádný Romák, říkejte ně Cigán, tak to dycky bylo, susedě tak říkali mému dědovi.“ U většiny imigrantů ze Slovenska se ovšem pojem Rom vžil natolik, že jej vesměs přijímají bez výhrad.

Problém obecného pojmenování všech skupin, které vzhledem k určitým společným základům jejich tradiční kultury považujeme za „vzdáleně příbuzné“, zůstává ovšem nevyřešen pro odbornou veřejnost. V diskusích se vyskytly různé návrhy na jeho řešení, žádný z nich však není přijatelný pro všechny. Sama sice používám dodnes v českém textu termíny Rom/romský, ovšem s vysvětlením, že je to spíše z formálních důvodů, na základě vzájemné dohody různých oborů, že u nás jaksi automaticky i v odborném diskurzu zobecněly. Nemám totiž dojem, že by to bylo pouze na základě politického rozhodnutí IRU, o němž zřejmě ani řada odborníků není přesněji informována. V přípa-

²⁷ HANZAL, J.: *Cikáni na Moravě v 15. až 18. století*. Praha, 2004. Autor zdůvodňuje své označování předmětu výzkumu velmi jednoduše a logicky: nikde v průběhu svého výzkumu historie cikánského obyvatelstva Moravy nenalezl v pramenech jiné než právě toto jejich pojmenování a považoval by za poměrně komické, kdyby hovořil o „nějakých Romech“, kteří v minulosti vůbec neměli s Moravou nic společného.

²⁸ JAKOUBEK, M.: *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Praha, 2004, s. 76.

²⁹ SALO, M. T.: Dopis M. Jakoubkovi. In JAKOUBEK, M. (eds.): *Cikáni a etnicita*, s. 9–11.

dě překladů do angličtiny preferuji buď Gypsies, nebo ještě spíše původní autetnonyma těch skupin, o nichž se právě hovoří. V českých historických textech je ovšem zcela na místě používat označení, které odpovídá pramenům – tedy Cikáni (event. i cikáni s malým písmenem, neboť zejména ve starších textech vesměs nejde o etnické skupiny, ale spíše o jednotlivé rodiny či příbuzenské svazky). Zda se v budoucnu tento problém v odborném prostředí podaří nějak přijatelně vyřešit, vskutku nevím.

Závěrečná část mé úvahy souvisí s praktickými problémy realizace projektu NAKI Problémy právního postavení menšin v praxi a jejich dlouhodobý vývoj. Jak jsem už výše naznačila, určité mé pochybnosti vyplývají z dosavadních pokusů o uplatnění části teoretických principů multikulturality v praxi. Ta bohužel ukazuje stále zřetelněji, že problémy integrace, rovného postavení jednotlivců či odlišných kulturních skupin v evropské společnosti se od počátku nového tisíciletí stále komplikují. Majoritní společnost zatím nedokázala ve vztahu ke kulturně odlišným minoritám (což se zdaleka netýká pouze Romů) vytvořit smysluplný, realizovatelný projekt, který by proces integrace podpořil, nemluvě o jeho zajištění. Jedním z principů „praktického uplatnění“ multikulturalismu byla původně představa, že rozdílné kultury by se v procesu integrace mohly vzájemně nejen přibližovat, ale i obohacovat. Hovořilo se např. o možnosti pozitivního vlivu chápání významu a úcty k rodině v romském prostředí na majoritu, u jejíž značné části význam rodinných a příbuzenských vztahů spíše upadá. U Romů se předpokládalo prohloubení zájmu o vzdělání, resp. o určité odborné činnosti, aktivnější přístup k veřejnému životu společnosti apod. Praxe posledních patnácti let však bohužel potvrzuje, že nad pozitivními snahami o integraci, zvýšení motivace a celkového zlepšení poměrů v sociálně vyloučených lokalitách převyšují stále represivní opatření, propast mezi odlišnými kulturami se prohlubuje a vede spíše k apriornímu odmítání „cizí“ kultury. Nad zájmem o její poznání a pochopení specifík převládá šíření stereotypů, výzkumem dávno překonaných předsudků a mýtů. Bohužel se to netýká pouze ohnisek tzv. sociálně vyloučených lokalit, ale romského etnika obecně. To přitom v současné době už ve skutečnosti představuje poměrně silně ekonomicky, sociálně i společensky strukturovaný soubor skupin a jednotlivců, jejichž identita, ale např. i právní a sociální status se vzájemně výrazně liší. Většina veřejnosti tuto skutečnost stále odmítá vnímat. Odborníci, kteří na základě rozsáhlých terénních výzkumů nejen upozorňují na nebezpečí zvyšování meziethnického napětí, ale přinášejí i řadu konkrétních návrhů řešení, docházejí bohužel většinou k závěru, že jejich snaha se setkává s nezájmem. V prvé řadě platí toto konstatování pro většinu odpovědných institucí na všech stupních státní správy i samosprávy. Je to o to absurdnější, že do výzkumných projektů vkládají státní orgány (i mezinárodní instituce) nemalé finanční částky s tím, že vždy zdůrazňují očekávání závěrů, které by byly co nejvíce použitelné v praxi. Na stolech různých vládních, krajských i municipálních úředníků leží pak bez valného užítu stohy výzkumných zpráv, jejichž výsledky nepřinášejí pro praxi téměř žádný efekt.

S těmito problémy zřejmě souvisí i prohlubující se pokles zájmu o hlubší poznání romské historie a kultury, zvláštností způsobu života nejen ze strany sociálních pracovníků, pedagogické veřejnosti a následkem toho do jisté míry i studentů – počínaje od středních škol až po univerzity. Toto mé konstatování vychází z vlastní praxe – vy-

učuji na OU v současné době dva semináře, předmět Historie romského problému už cca 17 let, další seminář pro studenty sociální práce, vedu bakalářské a diplomové práce v oboru historie Romů i sociální práce s nimi. Za posledních 15 let jsem realizovala řadu přednášek pro studenty a pedagogy středních škol, sociální pracovníky na různých úrovních apod. V posledních letech se okruh zájemců o tato témata viditelně zužuje. To samozřejmě neplatí jednoznačně, existují školy a instituce, které naopak zejména ve spolupráci s neziskovými organizacemi v praxi vykonávají pro romské spoluobčany spoustu užitečné práce, dostávají se i dílčí úspěchy.

Závěrem svých úvah bych chtěla zdůraznit, že mohu do projektu Problémy právního postavení menšin v praxi a jejich dlouhodobý vývoj vložit řadu svých odborných i praktických zkušeností. Zároveň však upozorňuji na některá obecná úskalí výzkumné části, které se týkají chápání obsahu základních pojmů a vzájemné komunikace mezi členy realizačního týmu. Zdůraznit bych však chtěla zejména skutečnost, že obtíže může způsobit i celkový dopad (ohlas) výsledků výzkumu v oblasti romské problematiky (a nejen jí) v celospolečenské praxi. Podle mého názoru i zkušeností z praxe by se měla strategie projektu v jeho druhé – praktické fázi zaměřit v prvé řadě na studenty, resp. také pedagogy univerzit, vysokých a středních škol prostřednictvím seminářů, workshopů, diskusních fór, internetových prezentací aj. Samozřejmě vůbec nevylučuji uplatnění výsledků různými prostředky a metodami pro odbornou i širokou veřejnost, v této oblasti však bude nutno velmi promyšleně volit takové postupy, které by nevedly ke zjednodušení výkladu problémů.

CONTEMPORARY ISSUES OF THE RESEARCH INTO THE ROMA ETHNICITY IN THE CZECH LANDS

Summary

The paper deals with several methodological and substantive issues of researching into the history and culture of Roma ethnic groups; the author argues that these issues are relevant in a wider context of the NAKI project entitled "The issues of the legal position of minorities in practice and their long-term development". The author points at the fact that the research into Roma groups has been a relatively new discipline; as a result, it has been subject to many debates and seen from various perspectives. She mentions the discourse between the representatives of a "traditional" conception of Roma people as a uniform community (ethnic or sub-ethnic group) and the representative of cultural anthropology (both foreign and Czech). There is a newly emerged opinion, which is commonly accepted today, that Roma people are composed of heterogeneous groups whose members do not share the feeling of co-existence and national identity. Therefore they cannot represent members of one uniform nation, as is usually claimed by various Roma representatives and activists particularly within the International Romani Union. In this context, the author refers to the analysis of a national identity made by outstanding Czech historian M. Hroch. This issue is relating, to a certain extent, to the recent debate over the name of this ethnic group (Gypsies/Roma/Romani); the author claims that experts have not come to any acceptable conclusion yet. The final part of the paper brings in certain observations of the recent development of the relationship between the majority and most "foreign" cultures including the culture of Roma groups. Regretfully, considerations regarding mutual enrichment of cultures have not been confirmed; on the contrary, misunderstanding, or the lack of understanding, each other has deepened along with malice and other negative phenomena supporting various long-lasting stereotypes. As a result, an interest in acquiring a deeper knowledge of the Roma culture has been declining, as the author points out in relation to certain practical outcomes of the planned project.

Key words: nation, national minority, ethnic minority, Gypsies, multiculturalism, culture, identity, legal status, discourse, practice

Klíčová slova: národ, národnostní minorita, etnická minorita, Romové, multikulturalita, kultura, identita, právní status, diskurz, praxe